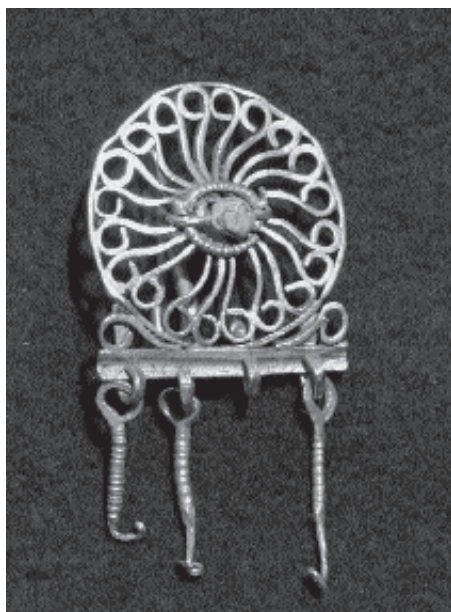

R. Facsády Annamária (1951) régész, az Aquincumi Múzeum munkatársa. Kutatási területe az aquincumi katonaváros topográfiája, temetői és a pannoniai ékszerviselési szokások. A közeljövőben jelenik meg *Pannoniai aranyékszerek* című könyve az Enciklopédia kiadó gondozásában.

Római ékszerek

R. Facsády Annamária

Aranyhuzalból készült fülbevaló, mely hatásában az áttört munkákra emlékeztet (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

Az öltözék kiegészítésére, a megjelenés teljessé tételére szolgáltak az olykor nélkülözhetetlen, olykor nélkülözhető ékszerek. Nélkülözhetetlenek voltak a ruházat funkcionális részeként szolgáló darabok, mint a fibulák, övcsatok és övveretek, melyek díszítő jellege eredetileg csak másodlagos, a célszerűség által meghatározott és korlátozott volt. A gyakorlati célt szolgáló darabokat az eredeti funkció figyelembevételével a lehető legváltozatosabb formában alakították ki, az alapanyagok megválasztásával és a technikai lehetőségek kihasználásával fokozva a díszítő hatást. A közvetlenül a testen viselt „valódi ékszerek” viselésének általában nem volt közvetlen gyakorlati célja. Az antik szerzők által többször ostromozott „cicomma” azonban nemegyszer egyéb, nyilvánvaló vagy rejtett tartalmat kapott. Ez a „szellemi” funkció gyakran elmosódik, nehezen meghatározhatóvá válik az egyértelműbb gazdasági-társadalmi szerep mögött. A nélkülözhető, „csupán” díszként szolgáló darabok azonban, éppen viselésük nem szükségszerű volta miatt egyéb, a hagyomány által elfogadott és éltetett, vagy írásban, rendelettel is szabályozott, megkülönböztető-rangjelző, védő-óvó szerepet tölthettek be. Ezek a funkciók kapcsolódhattak az ékszer anyagához, formájához, díszítéséhez. Kifejezhettek társadalmi réteghöz, csoporthoz, egyénhez történő tartozást, tükrözhatték az emberek egymás közötti kapcsolatát vagy egyes istenségekhez fűződő viszonyát.

AZ ÉKSZERKUTATÁS FORRÁSAI

Az ékszereknek a római kultúrában elfoglalt helyzetéről nem csak a megmaradt leletanyagból értesülünk. Jogászok és költők, természettudósok és filozófusok tettek műveikben említést ékszerekről, ékszerviselési szokásokról. Már a *XII táblás törvény* foglalkozott a témával, a *lex Oppia* pedig Kr. e. 215-ben, a pun háborúk viharai közepette egyenesen megtiltotta az asszonyoknak, hogy fél uncia (kb. 13–15 gramm) aranynál többet birtokoljanak. A jogtudós Ulpianus az örökösödés bonyodalmai ürügyén fogalmazta meg, mit kell érteni női ékszer alatt. A korabeli költők verssoraiából kiolvasható, hogy a császárkor kezdeti időszakában a feltűnő, drága ékszerek viselése a régi erkölcsök, az egyszerű életforma végét, a gazdagság öncélú mutogatását, az erkölcsi romlást szimbolizálta. Az irodalmi forrásokból ismerjük az egyes ékszerfajták elnevezését, az egy-egy ékszerfajta viselésével, tárolásával kapcsolatos szokásokat, az anyagokhoz vagy formákhoz fűződő hiedelmeket. Idősebb Plinius, bár az ékszerek birtoklásával együtt járó túlzott költségeket mélyen elítélte – s neheztelésének minden lehetséges alkalommal hangot is adott –, enciklopédikus művében számba vette az ékszerek készítésére felhasználható fémeket és drágaköveket is.

A tárgyi emlékekkel gyakran nehezen azonosítható, az ékszerfajtákról többnyire általánosságban megemlékező leírások mellett a különböző típusú

képi ábrázolások segítenek nyomon követni az ékszerdivat változását, egy-egy ékszer viselésének gyakoriságát. Általuk tudunk, a viselés helyéről, módjáról, vagy a viselt ékszerek mennyiségéről. Nyomon követhető a ruházat, a hajviselet és az ékszerek összképe. Az ékszertípusok közelebbi meghatározására is alkalmasak lehetnek a mozaikok vagy a falfestmények, azonban az ékszerek vizsgálatához legjobban felhasználható forrást az egyiptomi oázisokban előkerült, fára festett múmiaportrék jelentik. Bár készítési idejük pontos meghatározása gondot okoz, alkotóik minden korszakban a ruha és a frizura gondos kimunkálása mellett a viselt ékszerek pontos, anyagszerű megfestésére törekedtek. Kevésbé azonosítható az ábrázolás a sírszobrok, reliefek esetében. A köveket eredetileg festették, s mivel napjainkra a festék többnyire teljesen lekopott, az ékszerek kimunkált megjelenése helyett csak általános alapformájuk rajzolódik ki. A finomabb részletek csak kivételes esetben tűnnek elő, mint a szíriai, különösen a palmürai emlékeken. E domborművek aprólékosan kidolgozott faragásmódjának köszönhetően az egyes ékszerek egyértelműen megfeleltethetők a ránk maradt tárgyi leletanyag darabjaival. A sírszobrok, reliefek a Kr. u. 2–3. századból valók, s helyzetüknél fogva a római ékszerművesség igen speciális vonásait tükrözik. Kevesebb ékszer van a nyugati, így a pannoniai provinciák köemlékein. Nemcsak Pannonia vonatkozásában ismerjük jól a helyi, bennszülött ruházatot és az ehhez szorosan kapcsolódó, jellegzetes ékszereket. A római mintát követő, a római életmódhoz alkalmazkodni kívánó, s főként azt megfizetni is tudó, módosabb réteg ugyanis átvette a halottakról való megemlékezés eme szokását, s kőbe vésette nemcsak elhunytjai nevét, korát, hanem többé-kevésbé hű portrójukat is. A sírkövek helyi mészkőből vagy trachitkőből, helyi műhelyekben készültek. A faragást élénk színű festéssel egészítették ki és tették a korabeli szemlélő számára életszerűbbé. Joggal feltételezhetjük, hogy a római módra öltözött hölgyek ékszerhasználási „hiányosságait” is ily módon pótolhatták. Az előkerült testékszerek mennyisége ugyanis ellentmondani látszik a megőrkített ékszerek fajtánkénti megoszlásának.

Legfontosabb forrásanyagunk azonban a római ékszerek ismeretéhez mi más lehetne, mint maguk a megőrződött tárgyak. Az ékszerek készítési és viseleti idejének szűkebb kormeghatározásához az előkerülés helyének és körülményeinek rögzítése mellett nem elhanyagolható az azonos kontextusból származó egyéb tárgyak vizsgálata sem. Módszeres ásatások során számos ékszer kerül elő. Ritka eset, amikor ez a település maradványai közül bukkan fel; többnyire inkább az utak felülete, vagy a szennyvízvezető csatornák, kutak rejtenek véletlenül leesett, elveszett példányokat. A legtöbb darabot a sírok rejtik, ezeket az elhunyt öltözködésének részeként földelték el. Fennmaradásuk, megőrződésük több, természeti és társadalmi-politikai tényezőnek köszönhető. Utóbbiak játszanak szerepet a leletgyűjtések sajátos csoportját jelentő kincsletek megőrződésében. Kincslelet alatt egy személy által vagy egy

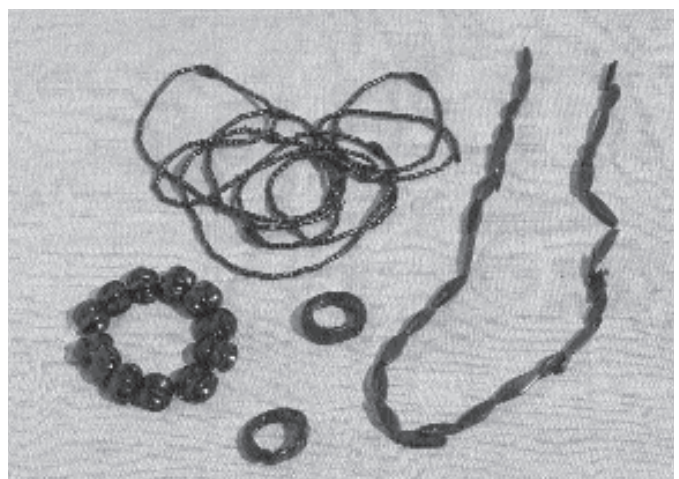
család több generációja alatt összegyűjtött, s értékmegőrzés céljából, egy későbbi felhasználás reményében, adott időpontban szándékosan földbe rejtett zárt tárgycsoportokat értjük. Az elrejtés időpontjában még vagy már használatban levő különböző típusú ékszerek kormeghatározását segítik, megerősítik a nemesfém tárgyakkal együtt megőrzésre szánt érmek. Természetesen a kincs darabjainak – így a pénznek is – összegyűjtése hosszabb időszak eredménye, s ezért a tárgyak készítésének ideje csak mint egy bizonyos időpont előtti, *terminus ante quem* idő határozható meg.

A RÓMAI ÉKSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

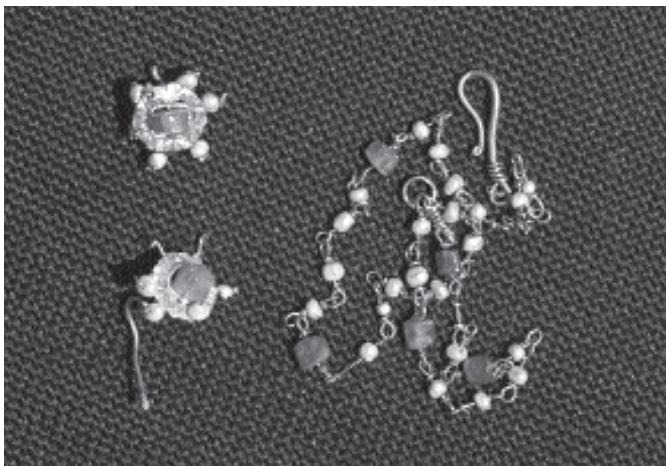
Mint minden kor ékszere, a római császárkori ékszer is magán viseli korának technikai igényességét, lehetőségeit, korának szimbolikája által meghatározott motívumkincsét. Az egyes darabok díszítő hatását, látványosságát azonban jelentős mértékben meghatározta anyaguk. A választható forma az alapanyag megmunkálhatóságától, alakíthatóságától függött, így a nemes anyagú ékszerek formáinak utánzására csak bizonyos korlátok között volt lehetőség. Ékszerként sokféle alapanyagot felhasználtak: a szerves anyagok közül elsősorban a fémeket (aranyat, ezüstöt, bronzot) kedvelték, de készült ékszer vasból, üvegből, üvegpasztából is. A szerves anyagok közül állatsontot, borostyánt, gagátot használtak alapanyagul.

További díszítésre szolgálhattak drágakövek, illetve az ezeket utánzó színezett üvegpaszták, igazgyöngyök, ritkábban kagylók, csigák, korall. Az egyes anyagfajtákat az uralkodó stílusirányzatnak megfelelően gyakran kombinálták egymással, ugyanakkor ez utóbbi határozta meg az anyagválasztást is – persze a gazdasági lehetőségek figyelembevételével.

A legváltozatosabb formakincsű ékszereket a római kézművesek is elsősorban aranyból készítették. A nap fényét visszatükröző, az istenek ajándékként számon tartott fém nem csak ritkasága, s így értéke miatt volt közkedvelt. Ékszerként történő felhasználásában szerepet játszott

Gagát ékszerek: gyűrűk, karperec és nyakláncok (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

Smaragddal és igazgyönggyel díszített arany fülbevaló-pár és nyaklánc, a római ízlés kedvelt színösszeállítás (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

könnyű alakíthatósága, számtalan megmunkálási lehetősége is. „Kiegészítő” anyagként kedvelték a smaragdot vagy ennek hiányában a zöld színű üvegpasztát, az igazgyöngyöt, de befoglaltak más drágaköveket, például zafírt, ametisztet, gránátot is. A könnyebben megfizethető, szélesebb körben viselt fémekből, ezüstből és bronzból, készült ékszerek formái némi eltéréssel a legegyszerűbb arany ékszereket utánozták.

A római aranyművesség gyökereiről, kialakulásának folyamatáról a mai napig vita folyik. Az aranyműves technika elmaradt a hellénisztikus kor vagy az etruszkok gazdagon díszített, igényesen kivitelezett darabjaitól, még ha hagyományaiban őrizte is azt. A kivitelezés leegyszerűsödött, különösen a nagy előállító centrumoktól távolabbi vidékeken. A finom, munkai igényes kidolgozás helyébe a látvány, a színek kavalkádjá, a minták mozgalmassága lépett.

A többféle hatás eredményeképpen létrejött ékszerek stílusában alapvetően két nagy korszakot lehet megkülönböztetni. Természetesen nem volt éles váltás a korszakok között: a későbbi időszakra jellemző vonások körvonalai már a 2. század közepétől kirajzolódtak, ugyanakkor a korai időszak bizonyos tendenciái is továbbéltek. A Római Birodalom egyes területei között is jelentős különbségek, időbeli eltolódások észlelhetők.

Az első periódus folyamán, a kora-császárkorban (kb. a Kr. u. 1–2. századot érte ezen időszak alatt) az arany ékszerek készítői részben folytatták a hellénisztikus hagyományokat, részben az etruszk aranyművesség technikáihoz nyúltak vissza. A hellénisztikus tradícióból a naturalisztikus elemeket és a színes kövek, gyöngyök használatát vették át, az absztrakt formák és bizonyos ékszerfajták pedig az etruszk–itáliai forrásból eredeztethetők. A harmadik, csak egyes területeken érezhető hatás a helyi aranyművesség továbbélése, felhasználása révén érvényesült. A másik nagy korszak a Kr. u. 3–4. századra tehető időszak. Jellemzői nyomokban fellelhetők a 2. század második felében is, de a nagy váltás a 3. század elejére, a Severus-dinasztia uralkodási idejére tehető. Három fő vonásával jellemezhetjük: a *polychromia* előretörése, azaz a felület mozgalmassá tételére való törekvés, valamint a pénzérmék (mindenek-

előtt az aranypénzek) ékszer-alapanyagként történő felhasználása. Előtérbe került az ún. *opus interrasile* technika, az aranylemez kivágásával, áttörésével megformált minta. Az áttörés mellett gyakran alkalmazták a felület megbontására, a fény-árnyék hatás fokozására az ékvésést. A korábbi zárt, egységesebb tömegű formák feloldódtak, a minták összetettebbek lettek. A későrómai korban a *niello* ékszereken történő alkalmazása új szintet hozott a terjedő régi-új formákhoz.

ÉKSZEREK PANNONIÁBAN

Pannoniában a Kr. u. 1–2. századra keltezhető aranyékszerek rendkívül ritkák. Ennek oka lehet többek között, hogy a kelta alaprétegű helyi lakosság hagyományos öltözködését viselte továbbra is, melynek jellegzetes kiegészítői (*torques*, nagyméretű szárnyas fibula-pár, duplasoros karperrec-pár) bronzból vagy ezüstből, ritkán aranyozással, készültek.

Az áttörést a 3. század hozta meg. Az ősi öltözködés végleges elhagyásával megszűnt a ruházat és a feltűnő ékszerek semmi mással össze nem téveszthető egységisége. A helyi lakosság ízlésétől sem állt távol a sokszínűsége, a változatos felület létrehozására irányuló divat. A pannoniai aranyművesek folytatták a kelta hagyományokat, beillesztve azokat az általános „birodalmi”, római formavilágba. Egyaránt ismerték és átvették a keleti és nyugati tartományokban elterjedt ékszerformákat, elsősorban a gyűrűk és fülbevalók divatot követő formaváltozásait. Az egyes típusok analógiáit a Birodalom más pontjairól is ismerjük, de léteznek olyanok, melyek – eddigi ismereteink szerint – tartományunkba nem jutottak el. Fellelhetők az ékszerművesség második korszakára jellemző vonások, de alapvetően az egyszerűbb technikákat részesítették előnyben. Kedvelték a színes drágaköveket, mindenekelőtt a smaragdot, malachitot, vagy az ezeket utánzó üvegpasztát. Az alapvető aranyműves technikák közül a granuláció egy-egy aranycsepp formájában van jelen, ritka és csak kis felületen készült valódi granuláció. A filigrán és pseudofiligrán kedvelt díszítő elem volt, az *opus interrasile*-technika is fellelhető. Jellemző vonása a pannoniai arany ékszereknek a valódi áttörést helyettesítő, hatásában nagyon dekoratív, de könnyebben és olcsóbban elkészíthető, aranyhuzalból kialakított minta, nyakláncra, fülbevalóra, gyűrűre egyaránt. Az alapvető, általános motívumkincs egyszerű: csavart hatású, de hátlapján sima minta, pelta, áttört-véselt virágszirom minta, S alakban és spirálban hajlított huzal. Az egyes ékszer típusok közül helyi forma volt a váza (*amphora*, *kratér*) alakú hajtű, nyaklánc-kapocs és a különbözőképpen díszített gyöngyök. Elterjedési területük tartományunkra korlátozódik, számuk viszonylag magas.

A szerves alapanyagból készült ékszerek formai változatosságát erősen korlátozta az anyagválasztás. A kora-császárkor (Kr. u. 1–2. század) ékszerészeti becsben tar-

Arany fülbevalók, balra az úgynevezett Hercules- buzogány formájú csüngő (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

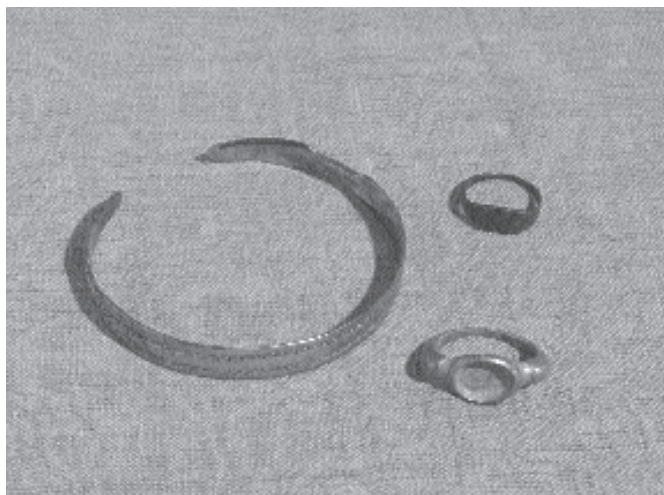
tották a meleg fényű borostyánt. Az ősi utak felhasználásával a germánoktól szerezték be a nyersanyagot, melyet az Adriai-tenger partján lévő üzemek, többek között Aquileia kézművesei dolgoztak fel, s juttattak el Pannonia és egyéb provinciák piacára. Martialis római költő epigrammáiból értesülünk róla, hogy értékét még növelte, ha zárványként apró maradványok voltak az elkészült ékszerben, szelencében, szobrocskában. Az anyagához fűződő babonás hiedelem volt részes a kisebb, meghatározott formavilágú függők széleskörű elterjedésében. A „fekete borostyán” néven is emlegetett gagátból faragott ékszerek és tárgyak a későrómai korszak emlékei. Nevét (latin: *gagates*) – mellyel minden, hasonló tulajdonságú, fekete vagy barnásfekete színű, szerves anyagot illettek – a Kr. u. 1. században idősebb Plinius az ókori Lycia (Lükia, a mai Törökországban) területén levő Gages folyó, illetve város nevéből származtatta. Bár leírása akár a ma összefoglalóan gagátként ismert anyagokra is ráillik, valószínű, hogy művében egy másik anyagot, aszfaltot vagy bitument említ. Amennyiben szerepel *gagates* nevű anyag a Kr. u. élt antik szerzők leírásai között, annak csak mágikus vagy gyógyító tulajdonságait emelik ki, megmunkált, tárgyi formáját – amulettként vagy ékszerként viselve – soha nem említik. Gyógyító hatását, melyről Galénosz, a híres orvos is megemlékezik, elégetve vagy por formájában, lenyelve fejtette ki. A Mediterráneum területéről nem is ismerünk gagát tárgyakat, csak a Római Birodalom északabbi részén – így többek között Pannoniában – kerültek elő kész darabok. A fényes felületű, fekete, meleg tapintású kőzetekből készült tárgyakat összefoglalóan a gagát névvel illetjük, azonban a valódi gagát mellett más szénszarmazékból is készültek ékszerek, kisebb tárgyak. A könnyen faragható, de merev anyag meghatározta a készíthető formák jellegét. Népszerűségére jellemző, hogy fekete üvegből is állítottak elő hasonló formakincsű darabokat, melyeket nemegyszer a valódi gagátokkal keverve viseltek.

AZ EGYES ÉKSZERFAJTÁK JELLEMZŐ TÍPUSAI PANNONIÁBAN

A pannoniai hölgyek csak a római császárkor későbbi századaiban kezdték el nagyobb számban a fülbevaló viselését. A hosszú ideig megőrzött bennszülött női viselethez „nem illett”, így csupán a római módi teljes térhódítása után terjedt el.

E tárgyak formája és kivitelezése általában egyszerű, csupán néhány fő alaptípusba sorolhatók. A legegyszerűbb darabok a későrómai korra (Kr. u. 4–5. század) jellemző sima, nagyon vékony aranyhuzalból készült karikák. Esetenként a zárt karikát csupán ráforrasztott ovális alakú, kissé meghajlított lapocskával díszítették. Gyakoribb és dekoratívabb megoldás volt arany és bronz ékszeren is a karika spirálisan meghajlított dróttal történő díszítése. Már a korra-császárkorban is viselték a csavart aranydrótból készült csüngővel díszített fülbevalókat. Látványosabbak a sima karikáról lelógó, granulációval vagy ékkőberakással díszített, nagyméretű, több oldallapú vagy csonkakúp alakú, és az ún. Hercules-buzogány alakú csüngők.

Sokkal változatosabbak a nyitott végű, S-formájú akasztóval készült darabok. A legegyszerűbb típusnál csupán kis arany félgömböcske vagy drágakővel díszített csonkakúp van a beakasztó kampó végére forrasztva. A fülbevalók készítésénél is előszeretettel használták fel a hengeres és hasábos, általában hexagonális smaragd gyöngyszemeket vagy az azt helyettesítő üvegpasztát. A gyöngy befoglalására két aranycsikot kereszt alakban összeforrasztottak, s két vagy négy oldalról a gyöngyszemre hajlították. További díszítésként a pántok végére egy-egy aranyceppet forrasztottak. Ez az egyszerűen előállítható fülbevalótípus a Kr. u. 3. század folyamán terjedt el Pannoniában, a keleti tartományokból. Hasonló alakú smaragdgyöngyökkel készültek a zárt foglalatú fülbevalók is, de ezeknél a gyöngy tartódrójtait a foglalat elrejtette, a kivitelezés igényesebb volt. A doboz alakú zárt foglalatra keretként préselt, csavarást utánzó keskeny pántot forrasztottak.

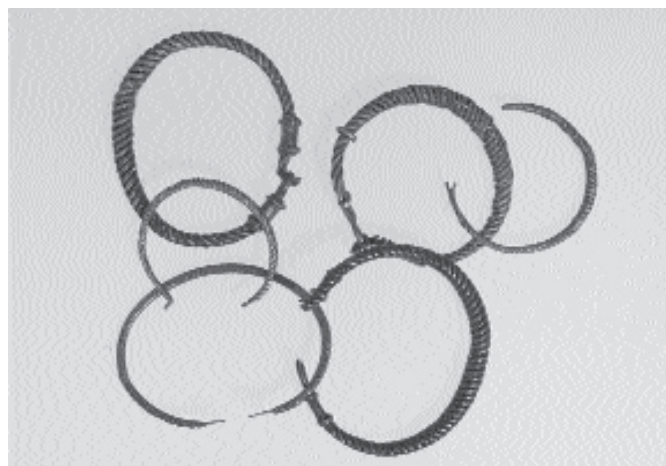

Ezüst karperec és gyűrűk (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

„Továbbfejlesztett” változatánál az így kialakított ékszer igazgyöngycsüngővel is ellátták, melyet a meghosszabbított S-alakú kampó alsó részére erősítettek. Színösszetétele és mérete miatt ez a fajta fülbevaló igen kedvelt volt, a lecsüngő rész olykor csepp alakú, színes drágakövet (pl. ametiszt) foglal magába. A zárt foglalatú típusok másik része a kör alakú fülbevalók csoportjába tartozik. Ennél a fajtánál is felhasználnak a középész ékesítésére átfűrt hengeres smaragdszemet. A kör alakban kivágott vékony aranylemezt granuláció vagy ékvésés-domborítás díszíti. A kolorisztikus hatást körben lecsüngő igazgyöngyökkel még fokozhatták. Előszeretettel alkalmaztak igazgyöngy csüngőket, de sajnos napjainkra sokszor csak az ezeket tartó aranyhuzalok maradtak meg. A valódi áttört technikával készült, mives darabot utánozhatták-pótolhatták a huzalból alkotott darabokkal, mint amilyen az Aquincumból származó kör alakú fülbevaló-pár.

Pannoniában is szívesen viseltek hasáb alakú smaragdokból és igazgyöngy szemekből álló, vékony aranyhuzalból hurkolt nyakláncot, *monilát*. Az arany-smaragd-gyöngy összeállítás nagyon kedvelt volt, karpereceken, fülbevalókon is. Nyakláncaik mai szemmel rövidek voltak, 30–45 centiméteres hosszúságukkal a nyakra simultak vagy a kulcsont magasságában voltak. A nyakláncoknál vagy a hasonló módon készült rövidebb, karkötőként használt daraboknál a díszítő drágakövek mellett csaknem ugyanolyan hangsúlyos szerepet kapott maga az „alapanyag”, az arany lánc. Az egyszerű vékony huzal gyöngyszemeket tartó, visszahajló szemei mellett kissé bonyolultabb módokat is alkalmaztak: maga a gyöngy vagy dísztag is aranyból készült. Ebben az esetben gyöngyszem csak minden második huzaldarabra került, a közbeesőknél a drótszállhoz szögletes aranyzárlóból S-alakban hajlított két-két motívumot forrasztottak. Nagyobb, súlyosabb láncoknál ezt a tagot az ún. Hercules-csomó mintájára formázták meg, melynek a díszítésen kívül bajelhárító, óvó szerepe is volt. A későrómai korban gyakran használtak fel aranyból készült üreges, gömb, lencse vagy hordó alakú kisebb-nagyobb gyöngyszemet. A nagyobb méretű gyöngyszemeket bőrre vagy textilre fűzve viselték. Sokkal bonyolultabb volt az előállítás egy látványos, – a lelőkörülmények és hossza alapján – inkább karperecént hordott ékszernek, melyen nagyon jó minőségű, sötétkék színű, karika alakú üveggyöngyszemek váltakoznak arany huzalból összeállított szemekkel. Az arany szemeket úgy készítették, hogy kis kör alakú lemezre karikába hajlított, felcsavart vékony aranydrótot forrasztottak. Aranyhuzalra fűzött vagy aranygyöngyökkel készült nyakláncok mellett gyakoribbak az üveg és üvegpaszta gyöngyszemekből készült gyöngysorok. A gyöngyök mérete, formája változatos, színösszetételük is különböző. Kedvelték a kék-sárga színösszeállítást, bár többnyire a gyöngysor három-négy féle, színben, formában eltérő gyöngyszemből állt össze.

A sima, huzalból készült láncokon függők is lehettek. Ezek nem csupán a testet díszítették: egyes anyagokhoz,

Késő római, több szálból sodrott bronz karperecek aquincumi sírokból (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

formákhoz babonás hiedelmek fűződtek. Különösen kedvelt volt a termékenységet elősegítő formában (*phallosz*, gránátalma, balta stb) kifaragott borostyán csüngő. A félhold formájú függő, *lunula*, a helyi, bennszülött viselethez is hozzátartozhatott. A gyermekek megóvására nyakukba akasztott kis gömb alakú tartó, a *bulla* viselésének szokása az etruszkokra nyúlik vissza. A többnyire bronzból készített kis tok gyakran valamilyen varázsszöveget, esetleg bajelhárítóként számon tartott növény maradványait rejtette. A Kr. u. 3. századtól a *bulla* formája megváltozott, inkább a hengeres vagy többszögletű, cső alakú, két, esetleg három függesztőfülön lógó ékszereket részesítették előnyben. Az igényesebb daraboknál filigránnal díszítették a sima felületet. A birodalom egész területén, így Pannoniában is, előszeretettel használtak fel függők készítéséhez is aranypénzeket. A pénzforgalomból ily módon kivont érméket különböző mintázatú, általában az áttört technika magas szintű műveléséről tanúskodó keretbe foglalták. Hasonló módon és mintázattal kiképzett keretben vésett drágaköveket, főként hegyikristályból metszett cameát is viseltek függőként. Szerelmi ajándék lehetett a csavart mintát imitáló keretben lévő, görög feliratos versikével készült üvegpaszta *gemma*.

A római hölgyek karperecét nemcsak a csuklójukon, hanem a karjukon is viseltek. Aranyból, ezüstből és bronzból, gagátból és csontból egyaránt készülhettek ezek az ékszerek. A hellénisztikus kor kedvelt formája volt a kígyót utánozó karperec. A római császárkorban ennek halvány utánérzeteként a sima, nyitott karperec végeit kígyófej formájúra lapították, esetleg poncolással díszítették. Mozgalmasabb felületűek a sodrott karperecek: három vagy négy huzalt összefogva sűrűn megcsavarták, végét egybekalapálva hajtották vissza. Az egyik oldalon így akasztót, a másik végén pedig hurkot képeztek a záródáshoz. Nemcsak aranyat, a bronzhuzalt is felhasználták egyszerű, ugyanakkor látványos ékszerek készítésére. Csavart hatású karperec készülhetett a fényes, fekete felületű szerves anyagból, a gagátból is, bár a sima karika gyakoribb. Jellegzetes a kettőslyukú, nagyméretű gyöngyszemekből, dupla sorban összefűzött ékszer. A kb. 2 centiméteres

A Kr. u. 3. és 4. században készített aranygyűrűk, a bal oldali gemmáján Caracalla császár portréja (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

„gyöngyök” gerezdelt külső oldalú, dinnyére emlékeztető félgömbök, vagy ezekből készített szeletek, melyeket úgy fűztek fel, hogy a viselés során a csukló alsó részére kisebb gyöngyszemek kerültek. A valódi gagátot gyakran üveggel vagy olcsóbb, rosszabb minőségű lignittel pótolták.

A közvetlenül a testen viselt „valódi” ékszerek közül az egyik legjelentősebb, legsokoldalúbb tartalommal felruházott a gyűrű. Szerepe nem szorítkozott a díszítő funkcióra, minden korban sokkal több jelentést hordozott és közvetített az emberek között. Az egyszerű alapforma számtalan kialakítási lehetőséget rejt. Mivel viselése nem szükségszerű, így már az ókorban is bizonyos társadalmi csoportokhoz való tartozás vagy kiemelkedő szerep jelzésére szolgált. Nem egyszerű ékszer volt, szimbolikus jelentéstartalma miatt hordását rendeletekkel is szabályozták. Egy gyűrű több volt, mint egyszerű ékszer: inkább eszköz, a bizonyítás, a hitelesítés eszközének, a pecsétnek a hordozója. De formája, az ujjat körülölelő, önmagába visszatérő kör mágikus hiedelmek, az istenekkel való szoros kapcsolat kifejezésére is alkalmassá tette. Nők és férfiak egyaránt viselték. Minden ujjon hordták, bár a bal kéz gyűrűsujja volt a legkedveltebb. Egy Kr. u. 2. században élt antik szerző, Gellius hagyományozta ránk ennek magyarázatát: a korabeli anatómiai ismeretek szerint ebből az ujjból egy vékonyka idegszál vezet egyenesen a szívbe. A magyarázat ugyan hamisnak bizonyult, a szokás azonban a mai napig fennmaradt.

A gyűrű – egyszerű alapformája ellenére – többféle módon díszíthető. Általánosságban elmondható, hogy fő részei – gyűrűkarika, fej és váll – közül többnyire az egyik válik hangsúlyossá. Természetesen ez a tendencia csak nagy általánosságban érvényesült, egy-egy típuson a díszítési módok keveredhettek egymással. Különösen érvényes ez a megállapítás a 3. század közepére keltezhető darabokra. A kora-császárkori letisztult, csaknem geometrikus formák erősen fellazultak, elsősorban a technikai megoldások

bravúrijai szembetűnők. Az aranyművesek remekeit utánózni próbáló bronzgyűrűk többnyire csak az eltúlzott méreteken hasonlítanak nemesfémből készült mintaképükre. A gyűrűvállak viselhetetlenül kiszélesedtek, nagy felületüket véséssel, áttöréssel díszítették. A vállak hangsúlyossága még a filigrándrótból kialakított, mozgalmas felületű típusnál is szembetűnő. A 4. század első negyedétől a gyűrűformák ismét egyszerűbbé váltak, egyszerű karikából vagy karikából és ráforrasztott, lemezzel díszített fejrészből álltak.

A gyűrű anyagának is megkülönböztető szerepe lehetett. Készült gyűrű aranyból, ezüstből, bronzból, vasból, üvegből, borostyánból, gagátból, csontból. A vésett ékkövek, *gemmák* készítése igen magas színvonalú volt a római császárkor első évszázadaiban is. A leggyakrabban különböző jaspisokat, achátot, onyxot, ametisztet használtak fel, képi világuk a portréktól és istenalakoktól az állatok és tárgyak ábrázolásáig terjedően igen sokrétű lehetett. Természetesen ezek a képek, jelenetek az ókori ember számára erőteljes mögöttes tartalommal bírtak, szimbolikájuk számukra nem szorult magyarázatra. Akár vésett, akár vésés nélküli drágakő vagy színes üvegpasza díszítette a gyűrűt, a foglalat minden esetben teljesen körülölelte, az ókorban a karmos foglalatot nem ismerték.

A fémből készült ékszerektől alapvetően eltérnek a könnyen faragható, meleg fényű borostyánból készült darabok. A vastag gyűrűkarikát művészi kivitelű miniatűr szobrocskák díszítették. Gyakoriak voltak a fekvő kutyával, kis géniusszal, Amor alakjával vagy női mellképpel kifaragott gyűrűk, melyek eltérő művészi színvonala tanúsodik a mesterek különböző szintű technikai tudásáról. Tartományunkban elsősorban a Dunántúl nyugati részén haladó, újkori nevében is az oda-vissza áramló utaló út, az ún. Borostyánkőút mentén lévő városok jelentettek felvevőpiacot az igényesebb, drágább áruk számára. Kevésbé mutatósak, a fémgyűrűk divatját inkább követni kívánók a későrómai korszakban előállított gagát és üveg gyűrűk.

Gagát gyűrűk, fémgyűrűket utánozó fejrészsel (Aquincumi Múzeum, Komjáthy Péter felvétele)

IRODALOM

- Böhme, A., *Schmuck der römischen Frau*, Stuttgart, 1974.
- Carducci, C., *Gold und Silberschmuck aus dem antiken Italien*, Bécs, 1962.
- Coche de la Ferté, E., *Les bijoux antiques*, Párizs, 1956.
- Deppert-Lippitz, B., „Römischer Goldschmuck. Stand der Forschung”: *ANRW* II. 12. 3. Berlin–New York, 1985, 117.
- Higgins, R. A., *Greek and Roman Jewellery*, London, 1961.
- Johns, C., *The Jewellery of Roman Britain, Celtic and Classical Traditions*, Michigan, 1996.
- Lányi V., „Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien”: *Acta Arch. Hung.* 24 (1972) 53–213.
- Ogden, J., *Ancient Jewellery*, London, 1992.
- Pfeiler, B., *Römischer Goldschmuck des 1. und 2. Jahrhundert*, Mainz, 1970.
- Pirzio Biroli Stefanelli, L., *L'oro dei Romani. Gioielli de Età imperiale*, Róma, 1992.
- R. Alföldi M., „Schmucksachen”: *Intercisa II*. Budapest, 1957, 418.
- R. Facsády A., „Roman mounted coins”: *Acta Arch. Hung.* 51. (1999–2000) 269–325.
- R. Facsády A., „Trésors de bijouterie trouvés en Pannonie”: *Acta Arch. Lovaniensia, Monographiae* 12 (2001) 57–69.
- R. Facsády A., „Les formes et techniques de fabrication des bijoux d'or d'Aquincum”: Giumlia-Mair, A. (szerk.), *I bronzi antichi: Produzione e tecnologia*, Montagnac, 2002, 517–524.
- Yeroulanou, A., *Diatrita. Gold peirced-work jewellery from the 3rd to the 7th century*, Athen, 1999.